

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IKKINCHI RUS TILINI O'RGATISH TEXNOLOGIYASI

*Aleuova Rayxan Sharibaevna,
Ajiniyoz nomidagi NDPI Mshtabgacha talim kafedrasi dotsenti*

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ikkinchi til rus tilini o'rgatishga oid texnologiyalar xususida so'z boradi. Dunyo olimlari 10 yoshgacha bo'lgan davrda bola boshqa qardosh tillarni oson o'zlashtirishishi bo'yicha yakdil fikr bildirgan. Bu davrda bola tillarni tushunib emas balki mexanik tarzda o'rganadi, shuning uchun qardosh tilni qollanilishi va talaffuzi oson o'zlashtiriladi. Ammo shunday bo'lsada bolaning har qanday tilning tovusqlarini taqlid qilish qobiliyati bilan tug'ilishini hisobga olsak bu jarayonni ertaroq bosqlashni afzalligini qo'llab-quvvatlovchilar ko'pchilikni tashkil qiladi. Inson miyasini o'rganilishi bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar natijasida, chaqaloq tug'ilgandan to uch yoshgacha bo'lgan davri uning rivojlanishida eng muhim davrligi isbotlangan

Jahonning rivojlangan mamlakatlarida ikkinchi tilni o'qitishni bosqlang'ish bosqishdan bosqlashga alohida yetibor qaratilmoqda. Qardosh o'zga tillarni bosqlang'ish maktabdan bosqlab o'qitishni yo'lga qo'ygan ilk davlatlar — Daniya (1958 y.), Shvetsiya (1962 y.), Finlyandiya (1970 y.) va Islandiyadir (1973 y.). Ta'lim sohasida amalga oshirilgan reformalardan (1980 –1990 y.) so'ng bosqlang'ish maktablarda chet tilini o'qitish majburiy ta'sis etilgan. Yevropa ittifoqiga a'zo ko'pgina davlatlar tillarni ilk bosqishda o'qitish dasturini isqlab chiqqanlar va amaliyotga keng tadbiiq qilganlar. Yevropa mamlakatlarida bosqlang'ish maktab dasturiga shet tili fanini joriy qilishda (5-6 yoshdan 10-11 yoshgacha bolalar) o'qituvchilar Yevropa Ittifoqining “Language learning for Yeuropean sitizenchir” doirasida isqlab chiqilgan tavsiyalarga amal qiladilar va natijada erta yoshda qardosh chet tilini o'qitish bo'yisha Yevropa davlatlari ko'pgina yutuqlarga erishmoqdalar. Bundan shu narsa ayon bo'ladiki, jahonda bolalarning ilk yosh davridan qardosh tillarni o'rgatish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuning ushun ham maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ikkinchi va boshqa chet tillarini o'rgatishga alohida ye'tibor qaratilmoqda. Zero, maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning birinshi qadami bo'libgina qolmay, balki faol, ijodkor va ma'naviy jihatdan boy shaxsni shakllantiruvshi ilk prog'ona hamdir. Shuning ushun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya jarayonini yuqori saviyada tashkil etish, tarbiyalanuvsilarga ta'limning keyingi bosqisqlarida qiynalmasdan muvaffaqiyatga erishisqlarida imkoniyat yaratish zarur. Shu boisdan ham so'nggi yillarda maktabgacha yoshdagi bolalarga rus tili ta'limining mazmunida izshillik va uzviylikni ta'minlash, ta'lim turlarida rus tilini o'qitishning yangi metodlarini isqlab shiqish, mashg'ulotlarda ilg'or pedagogik texnologiyalar, komryuter texnologiyalarini qo'llash va darsni didaktik loyihalashtirish kabi muammolarga jiddiy e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog va metodistlarining pedagogik faoliyatida bolalarga ikkinchi tilni o'gatish faoliyatini tizimli tashkil etish, bolalarga qardosh tillarni o'rgatishni innovatsion metodikalaridan to'g'ri foydalanish borasida qator isqlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda maktabgacha ta'limning isloh qilinishi, uzluksiz ta'lim tizimining eng muhim bo'g'ini sifatida e'tirof etilishi, qolaversa, maktabgacha ta'lim tashkilotining “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi asosida bolaning kommunikativ, ijtimoiy, bilish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasining qo'yilishi bu tizim uchun mo'ljallangan qardosh tillarni o'rgatish, o'stirish vositalari - lug'atlar, leksik minimumlar, qo'shimcha axborot manbalariga bo'lgan talabni oshirmoqda. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi bo'yisha yetarlicha asoslangan uslubiy qo'llanmalarning yo'qligi, mashg'ulotlar jarayonida o'tkaziladigan o'yin va didaktik vositalarning o'rni mavhumligi, ikkinchi tilni o'rganishda turli innovatsion

mashg'ulotlarni tashkil qilishga qo'yiladigan talablarning isqlab shiqilmaganligi maktabgacha ta'lim tashkilotida ikkinchi til rus tilini o'rgatish metodikasini takomillashtirish zaruriyatini belgilaydi. Vaholanki, Buxoroda O'zbekistonning 300.000ga yaqin aholisi bo'lgan tarixiy shaharlaridan biri bo'lib, ko'p millatli, ko'p madaniyatli va ko'p tilli shahar - o'zbeklar bilan birga boshqa millat vakillari ham istiqomat qiladi.

O'yin - bu ham tashkil etish shakli, ham bolalar ma'lum miqdorda to'planadigan darslarni o'tkazish usuli o'rgatiladigan ikkinchi tilda so'z boyligi, ko'plab she'rlar, qo'shiqlar, qofiyalarni sanash va boshqalarni o'rganish. Ikkinchi tilni o'qitishda o'ynash ta'lim faoliyatiga zid emas, balki u bilan organik ravishda bog'liqdir. O'yin metodikasi xayoliy vaziyatni yaratishga va bola yoki o'qituvchi tomonidan ma'lum bir rolni qabul qilishga asoslangan. Ikkinchi tilda darslar bolalarga o'yinlar orqali sezgi a'zolarini individual isqlatgan holada:(visual) korish, (auditory) eshitish, (write) yozish, (read) o'qib berish va (kinaesthetic) amalda xatti harakatlar orqali ijro qilish bilan amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'limda ingliz tilini o'rganish "Shexter" usuli "nazariydan amaliyotga" klassik modelga emas, balki teskari, tabiiyroq idrok tizimiga asoslanadi. Bunda bolalarga ona tilimizni o'rgatishimiz juda qulay. Yosh bolalar qanday gapirishni bilmaydilar tarbiyachilar tomonidan kerakli jumlar va nutq qismlarini qurish qoidalarini tushuntirilib didaktik oyinlar orqali rus tilini zamonaviy usullarda o'tkazadi. Ikkinchi tilning ushbu texnikasi uch bosqichdan iborat: birinchisida so'zlar va iboralar, ikkinchisi va uchinchi bosqichda Grammatik va sintaktik tuzilmalaridan foydalanish samaradorligi pedagog psixologlar nuqtai nazaridan enf muvaffaqiyatlilardan biri hisoblanadi. Bu usulning boshidanoq bolalar bilan rus tilida isqlashning ma'lum bir uslubini rivojlantirish, muloqotning eng odatiy holatlariga mos keladigan so'zlardan joriy etish kerak. Bunday so'zlar (salomlashish, xayrlashish, qisqa mashqlar, rus tilida qabul qilingan xushmuomalalik formulalaridan foydalanish) bolalarga chet tili aloqasini o'rnatishga imkon beradi, rus tiliga o'tishni osonlashtiradi, bolalarga dars bosqlanganligini, endi darsning ma'lum bir bosqichi o'tishini ko'rsatadi. Metodning muvaffaqiyatli bo'lishining eng muhim sharti bolalarning nutq-fikrlash faoliyatini faollashtirish va ularni chet tili muloqotiga jalb qilishdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarga rus tilini o'rgatishning o'ziga xos xususiyati shundaki, u shunchaki stolda o'tirib, kitob va daftarlarni varaqlamaydi. Jarayon zerikarli bo'lmasligi kerak va bolalar o'zlari bilimga intilisqlari kerak. Bolalar aniq o'ylashadi, hamma narsani so'zma-so'z qabul qiladilar, gapirishadi. Ta'lim shakllari iloji boricha ko'proq leksik birliklarni o'zlashtirishga emas, balki mavzuga qiziqishni tarbiyalashga, bolaning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga va o'z fikrlarini ifoda etishga qodir bo'lishi kerak. Bolalarning rus tili alifbosini qo'shiq qilib o'rganisqlari shunchaki yodlashdan ko'ra samarali ekanligini ko'rsatish mumkin.

Aqliy va jismoniy harakatlar bilan bo'g'liq bo'lgan o'yinlar, multfilmlar. Bolalar til o'rganish mobaynida multfilmdagi gaplarni tushunma-sada, multfilm qahramonlarining harakatlari orqali ular isqlatayotgan so'zlarni tushunishga intiladi. Bu esa bolalar uchun qiziq va til o'rganisqlari uchun samarali yo'l.

- rol ijro etish (role play) o'qituvchi biror ma'lumotni, masalan, hayvon yoki qusqlarning nomlarini o'rgatayotgan paytda rol orqali ijro etishi yoki bolalarga ijro ettirishi lozim. Misol uchun: bir o'quvchi itning vovillashi, mushukning miyovlashini ko'rsatib bersa, boshqa bir o'quvchi bu tovusqlar qaysi hayvonga tegisqli ekanligini bilib, uning ruscha nomini aytishi zarur.

-mavzuga oid muhit; O'qituvchi mavzusiga qarab o'sha muhitni yaratib bera olsa, bolalar tilni yaxshi o'rganishadi. Masalan: -imo-ishoralar, yuz ifodalari orqali; O'qituvchi bolaga biror gapni gapirganda yoki buyruq berganda, masalan, bu yoqqa kel, kitobni och, turing, doskaga qarang kabi gaplarda imo- ishoralardan foydalansa bolaga tushunarli bo'ladi.

-topishmoqlar; Bolalarda topishmoqlarning javobini topishga qiziqish kucqli. Shuning uchun o'qituvchi topishmoqni rus yoki o'zbek tilida aytsada, uning javobini bolalardan rus tilida aytishini talab qilishi lozim. Shunda bolalar so'zlarni tez o'rganishadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy tilni o'rgatish ko'proq madaniyatli shaxsni shakillantirishga qaratilgan bo'lib yangi bilimlarni tizimlashtirilgan innovatsion usullar orqali bolalarga yetqazib berish maqsadga muvofiqdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarga qardosh tillarni o'rgatishda yoshiga mos ijodiy va didaktik oyinlar va ochiq mashg'ulotlar bilan ularning shaxsiy kamolotini zamonaviy usullar asosida shakillantirish. Ta'limda har bir mashg'ulotning yangicha axborot texnologiyalari va kompyuter qurilmalaridan muvaffaqiyatli foydalanish, ko'rgazmali materiallardan bolalar uchun foydali maxsulotlarni tadbiq qilish va natijasini mustahkamlash.

Didaktik o'yin, multimedia vositalari, sahnalashtirilgan mashg'ulotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning rus tilidagi muloqotni o'rgatishning yeng mos usuli hisoblanadi. Bu bolalarning qiziqishi va faolligini uyg'otishi va ular ushuncha qiziqarli bo'lgan mashg'ulotlarda o'zini namoyon qilish imkoniyatini berishi, yangi bilimlarni tezroq va mustahkamroq o'zlashtirishga yordam berishi bilan shet tilidagi muloqotni amalga oshirishda til ko'nikmalarini va nutq qobiliyatlarini shakllantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi til rus tilini o'rgatishning metodik jihatlarining o'ziga xosliklari mavjud. Bunda quyidagi qoidalarga amal qilish tavsiya yetiladi:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va axborot almashish vositasi sifatida ingliz tilini o'rganishga barqaror qiziqishni rivojlantirish.
2. Bolalarni rivojlanish darajasiga mos keladigan lug'at bilan tanishtirish.
3. Rus tilini oson o'rgatishga mo'ljallangan o'yinlar va didaktik vositalar orqali ta'limiy muhit yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari to'g'risida" 2018 yil 18 iyundagi 1-sonli buyrug'i
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2020- yil 27- martdagi 54-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "Ilm yo'li" variativ dasturi (6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi 2021-2022-yillarda yurish, yugurish, mini-futbol, badminton, stritbol va "Workout" sport turlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-5282-son Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi Qonuni //O'RQ-637-son. 23.09.2020.
5. "Bolangiz maktabga tayyormi?" O'z.Res. Xalq ta'limi vazirligi Respublika ta'lim markazi, Ma'rifat-Madadkor nashriyoti. 187 s.